

UOT 378

Hüzürə Tapdıq qızı Hacızadə

Naxçıvan Dövlət Universitetinin akademik məsləhətçisi

https://orsid.org/0009_0000_0868_1734

[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).78-82](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).78-82)

**TƏLƏBƏLƏRİN UNİVERSİTET HƏYATINA UYĞUNLAŞMASINDA ALİ MƏKTƏB
MÜƏLLİMİNİN PEDAQOJİ MƏDƏNİYYƏTİNİN ƏHƏMİYYƏTİ**

Хузуре Тандыг гызы Гаджызаде

академический советник

Нахчыванского Государственного Универстета

**ЗНАЧИМОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗА В АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К
УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ЖИЗНИ**

Huzura Tapdig Hajizade

academic advisor at the

Nakhchivan State University

**THE IMPORTANCE OF THE PEDAGOGICAL CULTURE OF THE UNIVERSITY
TEACHER IN THE ADAPTATION OF STUDENTS TO UNIVERSITY LIFE**

Xülasə. İnsan birdən birə tanımadığı yeni bir həyata qədəm qoyanda bu onun üçün həm çox həyəcanlı, həm də çətin olur. Ali məktəbə yenicə gələn gənc tələbə çox qarışıq duyğular yaşayır. Həm sevincli olur, həm də yeni dostlar, yeni fənlər, müəllimlər və yeni bir tədris prosesi ilə tanış olur.

Məqalədə müəllimin pedaqoji mədəniyyəti ilə tələbələrin ali məktəbdə tədris prosesinin şərtlərinə uyğunlaşması prosesi arasındakı əlaqə araşdırılır; eyni ilə “uyğunlaşma” və “pedaqoji bacarıq” anlayışlarının mahiyyəti və məzmunu açılır. Ali məktəb müəlliminin pedaqoji məharəti bir-biri ilə əlaqəli bir çox komponentlərdən ibarət mürəkkəb bir sistem kimi qəbul edilir ki, bunlar arasında müəllimin şəxsi keyfiyyətləri, xüsusi pedaqoji qabiliyyətinin olması, yüksək təşkilatçılıq mədəniyyəti və ən əsası dərin peşəkar biliyi mühüm yer tutur. Həmçinin məqalədə ali tədris ocağının tədris prosesində mövcud olan ziddiyyətlərin bütöv bir kompleksinin təsviri verilmişdir və onların aradan qaldırılması imkanlarına yer verilmişdir. Bu ziddiyyətlərin aradan qaldırılması sayəsində tələbələrin təhsil prosesinə uyğunlaşması rahat şəkildə baş verə bilər. Araşdırmada həmçinin təhsil prosesinin idarə edilməsinin əsas fərqləndirici xüsusiyyətləri və təhsil prosesinin iştirakçıları arasında məhsuldar pedaqoji ünsiyyətin qurulmasına töhfə verən məsələlər xarakterizə olunur. Pedaqoji ünsiyyətin humanist üslubu humanizm və zəka, yüksək mənəvi mədəniyyət və məsuliyyət kimi şəxsi keyfiyyətləri olmadan mümkün deyil. Məqalədə Naxçıvan Dövlət Universitetinin tələbələri ilə keçirilən sorğunun nəticələri təhlil edilib təqdim olunmuşdur.

Açar sözlər: *Ali məktəb, müəllim, tələbə, pedaqoji mədəniyyət, bilik, bacarıq, fəaliyyət.*

Аннотация. При вступлении человека в новую жизнь, с которой он не знаком, для него это одновременно очень волнительно и трудно. Юный студент, только что поступивший в университет, испытывает весьма смешанные эмоции. Это одновременно радостно, он знакомится с новыми друзьями, новыми предметами, учителями и новым процессом обучения.

В статье исследуется взаимосвязь педагогической культуры преподавателя и процесса адаптации студентов к условиям учебного процесса в высшей школе. При этом раскрываются сущность и содержание понятий «адаптация» и «педагогическое мастерство». Педагогическое мастерство преподавателя

давателя высшей школы рассматривается как сложная система, состоящая из множества взаимосвязанных компонентов, среди которых важное место занимают личностные качества учителя, специальные педагогические способности, высокая организационная культура и, главное, глубокие профессиональные знания. Также в статье описан целый комплекс противоречий в образовательном процессе вуза и указаны места их устранения. Благодаря устранению этих конфликтов адаптация студентов к образовательному процессу может происходить легко. В исследовании также характеризуются основные отличительные черты управления образовательным процессом и вопросы, способствующие установлению продуктивного педагогического общения между участниками образовательного процесса. Гуманистический стиль педагогического общения невозможен без таких личностных качеств, как гуманизм и интеллект, высокая моральная культура и ответственность. В статье проанализированы и представлены результаты опроса, проведенного среди студентов Нахчыванского Государственного Университета.

Ключевые слова: *Высшая школа, преподаватель, студент, педагогическая культура, знания, умения, деятельность*

Abstract. When a person suddenly enters a new life that he does not know, it is both very exciting and difficult for him. A young student who has just arrived at the university experiences very mixed emotions. It is both joyful and meets new friends, new subjects, teachers and a new learning process. The article examines the relationship between the teacher's pedagogical culture and the process of students' adaptation to the conditions of the teaching process in the higher school; At the same time, the essence and content of the concepts of "adaptation" and "pedagogical skill" are revealed. The pedagogical skill of a high school teacher is considered as a complex system consisting of many interconnected components, among which the teacher's personal qualities, special pedagogical ability, high organizational culture and, most importantly, deep professional knowledge occupy an important place. Also, the article describes a whole set of contradictions in the educational process of the higher education institution and provides a place for their elimination. Due to the elimination of these conflicts, adaptation of students to the educational process can happen easily. The research also characterizes the main distinguishing features of the management of the educational process and the issues that contribute to the establishment of productive pedagogical communication between the participants of the educational process. A humanistic style of pedagogical communication is impossible without personal qualities such as humanism and intelligence, high moral culture and responsibility. In the article, the results of the survey conducted with the students of Nakhchivan State University were analyzed and presented.

Keywords: *Higher education institution, teacher, student, pedagogical culture, knowledge, skills, activity.*

Bəzi anlar olur ki, insan həyatda istəyindən asılı olmayaraq yaşadığı mühiti, həyat tərzini, dostlarını ümumiyyətlə bütün həyatını dəyişdirmək məcburiyyətində qalır. Ali məktəbə qədəm qoyan tələbələr oxuduğu ilin ilk ilində həm bir çox peşəkar ali biliklərin mənimsənilməsi kimi mürəkkəb proseslərə, həmçinin yeni qeyri-adi stresli şəraitə uyğunlaşmaq kimi çətin proseslərlə qarşılaşır. Belə ki, universitetin birinci kursuna daxil olan gənc dərhal tələbə olmur. Yeni dostlara, yeni müəllimlərə, yeni tədris fənlərinə, eyni ilə tam fərqli təhsil alma rejiminə uyğunlaşmaq onlar üçün çətin bir prosesdir. Araşdırmalar bu istiqamətdə bir çox problemlərin olduğunu göstərir. Birinci kurs tələbələrinin ali məktəb həyatına uyğunlaşması üçün optimal şəraitin təmin edilməsi zəruridir. Tələbələrin fərdi imkanları nəzərə alınmaqla bu istiqamətdə

pe-daqoji fəaliyyətin həyata keçirilməsinə nəzəri və praktiki baxımdan təhsil müəssisələrinin kifayət qədər hazır olmaması prosesi daha da çətinləşdirir. Həmçinin ali təhsilə yeni başlayan gənclər zəif adaptiv qabiliyyətli olduqları halda onların universitetdə tədris şəraitinə uyğunlaşmasını təmin edə biləcək pedaqoji qarşılıqlı əlaqə metodlarının inkişafında hələ də bir çox problemlər vardır. Tələbələrin ali təhsil şəraitinə uyğunlaşması problemi hər bir dövrdə aktualdır və hələ də mübahisəlidir. Tələbələrin onlar üçün yeni həyat tərzinə, intensiv elmi-idrak və sosial-mədəni fəaliyyətə uyğunlaşma prosesinin elmi nöqteyi nəzərdən öyrənilməsi son dərəcə vacib məsələlərdəndir. Ali təhsil sisteminə daxil olan müasir gənc bir çox dəyişikliklərə uğurla uyğunlaşmalıdır. Ali məktəbdə demək olar ki, hər şey fərqli olur: tələb və məsuliyyət səviyyəsi,

təhsil texnologiyaları, yaşayış şəraiti, həmçinin sosial və maliyyə təminatı şərtləri və s. Uyğunlaşma dövrü nəticəsində tələbələr nəinki yeni tələblər və qaydaları öyrənməli, həm də öz peşəkar perspektivlərini müəyyənləşdirməli, müxtəlif özünütəhsil texnologiyaları üzərində naviqasiya etməli, daimi peşəkar inkişafın dəyərini dərk etməlidirlər. Bu baxımdan, uyğunlaşma psixoloji xarakterli problemlərin həlli ilə yanaşı, ümumi mədəni və peşəkar səlahiyyətlərin inkişaf səviyyəsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Birinci kurs tələbələri ilə kifayət qədər uyğunlaşma işinin aparılmaması əksər hallarda gənclərin həyatın başqa sahələrinə yönləndirilməsinə səbəb olur. Birinci kurs tələbəsinin ali məktəbə uğurlu adaptasiyası tələbənin təkcə bir fərd kimi deyil, həm də gələcək mütəxəssis kimi gələcək inkişafı üçün əsasdır, çünki onun peşəkar inkişafı zamanı gənc mütəxəssisə əsasən ali təhsil müəssisəsinin formalaşdırdığı davranış modeli təsir edir. Müasir Ali məktəblərdə tədris prosesinin təşkilinin yeni formaları təşkil edilsə də hələdə tədrisin ənənəvi formalarından da istifadə olunur. Bütün bu problemlər öz həllini gözləyir ki, bu da ali təhsil sistemində dərslərin təşkili və keçirilməsinin optimal formalarından istifadə etməklə tam asanlaşdırıla bilər. Hazırda təhsil insan həyatının bütün sahələrinə təsir göstərir. O cümlədən insan təhsil sahəsinə təsir edən dəyişikliklər şəraitində yaşamağa məcburdur. Üstəlik insan tədris prosesində ən müasir informasiya texnologiyalarından səmərəli şəkildə istifadə etməyi bacarmalıdır. Aydın ki, müasir təhsil günü-gündən yeni səviyyəyə yüksəlir və gənclərin həyatında ən mühüm prioritetlərdən birinə çevrilir. Cəmiyyətin sosial-iqtisadi tərəqqisinin əsas amillərindən biri olan təhsilin məzmunu bir sıra tələblərə cavab verməlidir. Belə ki, şəxsi və peşəkar sferada öz müqəddəratını təyin etmək və özünü həyata hazırlamaq istəyən şəxslərin inkişafı üçün optimal şəraitin yaradılması və onların sürətlə dəyişən ehtiyaclarını təmin etmək kimi tələblər həmişə aktualdır. Ali məktəbdə təhsil prosesi ümumi və peşə mədəniyyəti baxımından cəmiyyətin tələblərinə adekvat, eyni zamanda yüksək əqli inkişaf səviyyəsinə, peşəkar ixtisasa və peşə səriştəsinə malik yeni işçi tipinin hazırlanmasına uyğun olmalıdır. Yalnız bundan sonra elm və texnikanın müasir nailiyyətlərinə uyğun gələn tədris prose-

sində innovativ texnologiyalardan istifadə etdikdə təhsil işi cəlbədicə ola bilər. Bu baxımdan məhz pedaqoji prosesin faktiki səriştəli qurulması, şəxsiyyət strukturunda özünütəşkiləmə sistemi pedaqoji məharətin təzahürü sayıla bilər ki, bu da ilk növbədə müəllimin şəxsiyyəti ilə bağlıdır. Ali məktəb müəlliminin peşə fəaliyyəti spesifikdir. Kadrların hazırlanmasına yönəlib, müəllimdən öz işində ictimai və həyati yetkinlik, peşəkar keyfiyyətlər, bilik, bacarıq və yaradıcılıq tələb edir. Təbiətinə görə, bu peşə, universitetin rutini ilə tənzimlənən şəraitdə əsasən zehni fəaliyyətdir. Başqa sözlə desək ali məktəb müəlliminin işi tələbələrin təhsili və tərbiyəsi, o cümlədən, təhsilini başa vurduqdan sonra onların peşə fəaliyyətinə hazırlanması ilə bağlı problemlərin həlli prosesidir. Universitet müəlliminin qüvvələrinin əsas tətbiq sahəsi müəyyən bir fənnin tədrisidir və həmçinin ali məktəbdə təşkil edilən və həyata keçirilən elmi, metodik, ictimai-siyasi və s. işlərdir. Müəllim müəyyən mənada əsas fiqurdur, onun peşə hazırlığı prosesində tələbə şəxsiyyətinin inkişafında strateji rolu vardır. Ali məktəblərdə pedaqoji işi professorlar, dosentlər, assistentlər, baş müəllimlər aparırlar.

Universitetlərdə müəllimlərə öz ixtisası üzrə tədris-metodiki iş, pedaqoji və istehsalat təcrübələrinə rəhbərlik, tələbələrin müstəqil dərsləri və həmçinin elmi-tədqiqat işləri həvalə edilir. Ali məktəb müəllimi peşə fəaliyyəti prosesində yüksək səviyyədə özünütəşkiləmə təmin etməyə eyni ilə təhsil prosesini yüksək yaradıcı səviyyədə qurmağa kömək edən bütün keyfiyyətlər kompleksinə malik olmalıdır. Bu keyfiyyətlərdən ən mühümləri vətəndaşlıq və vətənpərvərlik, humanizm və ziyalılıq, yüksək mənəvi mədəniyyət və məsuliyyət, zəhmətkeşlik və operativlikdir. Pedaqoji məharət pedaqoji mədəniyyətin əsas komponentidir və o, şəxsiyyətin keyfiyyətləri ilə birlikdə inkişaf etmiş psixoloji-pedaqoji təfəkkürün, peşə-pedaqoji bilik, bacarıq və emosional-iradi ifadə vasitələrinin sintezi kimi müəyyən edilir. Pedaqoji mədəniyyət müxtəlif mövcudluq formalarında təzahür edən pedaqoji reallığın universal xarakteristikasıdır. Bu, pedaqoji fəaliyyətin bütün iyerarxik səviyyələrində, bütün sosial-psixoloji, texnoloji və mənəvi-estetik komponentlərində uğur qazanmasını təmin edən çoxşaxəli şəxsiyyət keyfiyyətidir; Ali məktəb müəlliminin pedaqoji mədəniyyə-

tinin həyata keçirilməsi və formalaşmasının xüsusiyyətləri fərdi yaradıcılıq, psixofizioloji və yaş xüsusiyyətləri, şəxsiyyətin müəyyən edilmiş sosial-pedaqoji təcrübəsi ilə müəyyən edilir. Pedaqoji sənətkarlıq müəyyən fəaliyyət növünün əsas texnikalarının mükəmməl mənimsənilməsinin həyata keçirildiyi xüsusi biliklərdən, həmçinin bacarıq və vərdislərdən ibarətdir

A.S. Makarenkonun fikirlərinə görə tələbələr soyuqqanlıq, quruluq, şiddət və hətta ayrı seçiciliyə görə müəllimlərini bağışlayacaqlar lakin bu mövzuda zəif bilikləri heç vaxt bağışlamayacaqlar. Onlar müəllimdə hər şeydən əvvəl inamlı və aydın biliyə, məharətə, sənətə, qızıl əllərə, lakonizmə, aydın düşüncəyə, daim işə hazır olmağa dəyər verirlər. Ozheqov demişdir ki, “Ustalıq istənilən sahədə yüksək sənətdir”. Ümumiyyətlə pedaqoji elmdə pedaqoji ustalığın dərk edilməsinə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bəzi elm adamları pedaqoji bacarığı tələbənin ruhunun vəziyyətini hiss etmək, tədris olunan fənn sahəsində dərin peşəkar biliklərlə birləşən təbii qabiliyyət və bu əsasda əks əlaqə yaratmaq qabiliyyəti ilə əlaqələndirir. Digər alimlər hesab edirlər ki, pedaqoji ustalıq dərin bilik və intuisiya, tədrisə elmi yanaşma, elmi təhlil qabiliyyəti, təxəyyül və fantaziyanın birləşməsidir. Rus alimlərinin fikrincə “Pedaqoji bacarıq elmi biliklərin, bacarıqların, metodik sənətin və müəllimin şəxsi keyfiyyətlərin sintezidir”. Həmçinin “Pedaqoji məharət müəllimin yaradıcılığında, tədris sənətinin daim təkmilləşdirilməsində, tələbənin inkişafını tərbiyə etməkdə özünü göstərən pedaqoji fəaliyyətin ən yüksək səviyyəsidir.” Pedaqoji mədəniyyət normaların, davranış qaydalarının, pedaqoji taktikanın təzahürü, pedaqoji texnika, pedaqoji savad və təhsil deməkdir; Bu, pedaqoji dəyərlərin, müəllimin fəaliyyət metodlarının və peşəkar davranışının dinamik sistemidir, bu, peşəkar biliklərin ötürüldüyü təhsil səviyyəsidir. Pedaqoji elmin və peşə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin əsası, ona dərinlik, hərtərəfli mənə verən peşə bilikləridir. Bu sosial, fəlsəfi, psixoloji-pedaqoji, eyni zamanda digər elm sahələrinə aid olan, həmçinin müəllim şəxsiyyətinin ümumi mədəniyyətini formalaşdıran bilikdir. Müəllimin peşə biliyi bütün səviyyələrdə (metodiki, texnoloji, yaradıcı və informasiya-məzmun) eyni vaxtda formalaşmalı, təfəkkürün və pedaqoji şüurun əsasına

çevrilməlidir. Dərin peşəkar bilik olmadan səmərəli pedaqoji proses təşkil edilə bilməz. Müəllimin dərin biliyə malik olmaması tələbələrə nəinki lazımı biliklərdən məhrum edə bilər, həm də onların tədris prosesinə uyğunlaşmasına mane ola bilər və tələbələrdə öyrənmə həvəsinin itirilməsinə şərait yarada bilər. Ali məktəb müəllimləri yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasında peşəkar fəaliyyətin subyektləri olmaqla yanaşı, həm də ölkədə baş verən siyasi, sosial-mədəni proseslərin, dəyişikliklərin fəal iştirakçılarıdır. Pedaqoji məharətin strukturu müəllimin şəxsiyyəti və fəaliyyəti ilə ifadə olunur. Müəllimin yaradıcılığı onun fəaliyyətinin ən yüksək xüsusiyyətidir, hər bir yaradıcılıq da müəllimin şəxsiyyəti ilə sıx bağlıdır. Müəllimin fəaliyyətinə üç komponent daxildir: - pedaqoji fəaliyyət; - pedaqoji ünsiyyət; - müəllim şəxsiyyəti. Müəllim şəxsiyyətində humanizm mütləqdir. Hər bir müəllim humanist olmalı, müəllimlik fəaliyyətində insanı ali dəyər kimi tanımalı, hər bir tələbənin şəxsiyyətinin əhəmiyyətini dərk etməli, tələbələrlə münasibətlərini inam və hörmət əsasında qurmalıdır. Pedaqoji prosesdə humanist ünsiyyət tərzindən istifadə müəllimin peşəkar ustalığının göstəricisidir. Naxçıvan Dövlət Universitetinin tələbələri ilə sorğu keçirərəkən “müəllimin hansı keyfiyyətlərini ən əhəmiyyətli hesab edirsiniz” sualına, respondentlərin əksəriyyəti peşəkar biliklərlə yanaşı, ədalətlik və xeyirxahlıq kimi keyfiyyətləri də adlandırdılar. Pedaqoji ünsiyyətin humanist üslubu humanizm və zəka, yüksək mənəvi mədəniyyət və məsuliyyət kimi şəxsi keyfiyyətləri olmadan mümkün deyil. Lakin müəllimin xüsusi idarəçilik qabiliyyəti də olmadan pedaqoji ustalıq mümkün deyil. Müəllimin tədris prosesini idarə etmək sənəti tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təhsil prosesini səmərəli şəkildə idarə etmək və müəyyən təlim nəticələrinə nail olmaq üçün müəllim və hər bir tələbə arasında məqsədyönlü, sistemli qarşılıqlı əlaqə olmalıdır. Prosesi idarə etmək dedikdə sadəcə tələblərlə sərt rəftar və tələbələrin fəallığını məhdudlaşdırmaq nəzərdə tutulmur. Əksinə gəncləri anlamaq, onların dərslə aktivliyini təmin etmək, dərslər prosesini maraqlı həyata keçirmək nəzərdə tutulur. Bəzi müəllimlərin fikrincə, təhsil prosesinin idarə edilməsinin fərqli xüsusiyyətləri belə izah olunur.

İdarəetmə zamanı kortəbii tənzimləmədən fərqli olaraq şüurlu və sistemli təsir göstərmək, müəllim və tələbə arasında səbəb-nəticə əlaqələrinin olması və s. Beləliklə, tələbənin universitetdə tədris prosesinə uyğunlaşmasının uğuru bir çox amillərdən, o cümlədən müəllimin pedaqoji məharətindən və onun özünəməxsus tədris tərzindən, müəllimin xüsusi pedaqoji qabiliyyətlərə məcburi malik olmasından asılıdır, lakin bununla belə ən əsas aparıcı amillərdən biri tələbənin şəxsiyyətinin strukturunda müsbət dəyişikliklərə nail olmaq üçün onun yüksək motivasiyası və təhsil nailiyyətlərinin əhəmiyyətini dərk etməsidir. Tələbələrin uyğunlaşması tələbələrin həyat fəaliyyətinin bir hissəsidir və birinci kursa daxil

olan gənclərin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinin daim öyrənilməlidir. Onları motivasiya etmək və rahat şəkildə uyğunlaşmasına şərait yaratmaq lazımdır.

Problemin aktuallığı. Müəllimin peşəkar bacarığı, onun qabiliyyəti, pedaqoji ustalığı, öyrətmə metod və üsullarının həyata keçirmə səriştəsi, tələbələr ilə düzgün münasibətin qurulması və s. tələbələrin tərəfindən qiymətləndirmə və dəyərləndirilməsi.

Problemin elmi yeniliyi. Naxçıvan Dövlət Universitetinin tələbələri ilə keçirilən sorğunun nəticələri təhlil edilib, araşdırmalar aparılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Ирина Вячеславовна. Психологические особенности педагогического общения преподаватель студент в современном вузе: / диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук) / -Смоленск, 2011.
2. Даутмерзаева Л.М. Образование как система и процесс в историческом аспекте // Материалы II Ежегодной итоговой конференции ППС ЧГУ 2013 г. Грозный, 2013. – с. 375–381.
3. Ершова А.П., Букатов В.М. Режиссура урока, общения и поведения учителя. – М.: Флинта, 1998. – 232 с.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, -1987. – 190 с.
5. Rüstəmov, F. Ali məktəb pedaqogikası: Magistratura pilləsi üçün dərslik / F. Rüstəmov, T. Dadaşova. -Bakı: «Nurlan», - 2007.
6. İlyasov, M. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri: Monoqrafiya / M. İlyasov. - Bakı: "Elm və təhsil", – 2018.

E-mail: hacizadehuzure@ndu.edu.az
Redaksiyaya daxil olub: 05.09.2024.